

Az emberi emancipáció ugyanis „anyagi feltételeken nyugszik, a felvilágosítás, a nevelés, a közlés fontos, de nem elégséges tényezője a változás lehetőségeinek” — összegezi egyik legfontosabb gondolatát a könyv írója.

H. Sas Judit objektív tényekkel és sokoldalúan elemzett adatokkal alátámasztott tárgyyszerű előadásmódja akkor válik türelmetlenné, amikor az első osztályos olvasókönyvek szövegeit vizsgálva meg kell állapítania, hogy azok bizony egy meghaladott állapotot közvetítenek a gyerekeknek. Ezek a tankönyvek egy természetellenesen zárt, fakó, s ugyanakkor idilli világot ábrázolnak: a felnőttek kizárólag munkájuknak élnek, tökéletesek, elégedettek. Statisztikai adatokkal támasztja alá, hogy ebben a szövegekörnyezetben leginkább férfi vagy fiú szereplők mozognak, s a nők csakis háztartási tevékenységgel foglalkoznak. Így hát az ilyen tankönyveken iskolázott fiataloknál csöppet sem meglepő, ha jövőjüket is a hagyományos szerepséma szerint képzelik el: családon belüli konvencionális munkamegosztással, alacsonyabb női társadalmi-közéleti aktivitással, a nők számára alacsonyabb pozícióval. Kivételt az értelmiségi családok gyermekei képeztek, az ő elképzeléseikből homogén családmoddell bontakozott ki.

„Optimistábbnak kell lennünk, mint azok a gyerekek, akik ezeket a dolgozatokat írták” — vélekedik a szerző, akinek összegezésével, széles körű vizsgálataiból levont korrekt megfigyeléseivel, következteté-

seivel elégedettek lehetünk, bár túl sok optimizmusra az általa jelzett, makacsul továbbélő sérelmes megkülönböztetések (pl. a bérezés nemek szerinti differenciálódása) miatt nincs túl sok ok. Ugyanakkor mégis marad hiányérzetünk a könyv elolvasása után. Bármennyire kimerítően tárgyalja is a legkülönbözőbb nemi szerepeket, szót sem ejt a szexuális viselkedés hagyományos és változó beidegződéseiről, a konvencionális nemi magatartás módosulásáról, a nemek egymás iránt támasztott újabb igényeiről és elvárásairól, s az ebből következő nemek közötti újkeletű feszültségekről. Pedig a szexuális magatartást meghatározó normák változásának vizsgálata legalább annyi releváns ismeretet továbbít a nemek közötti „erőviszonyokról”, mint pl. annak elemzése, hogy a családon belül kinek a feladata a vacsorakészítés. A diákokról szólva ugyan a szerző megemlíti, hogy az iskolai környezetben a dolgozatok készültek, nem volt alkalmas a kérdés ilyen vonatkozásainak előtérbe hozására. A felnőtt személyekkel készített felmérések sem tartalmazzák azonban ezeket a mutatókat. Így hát a „férfias férfiak” és a „nőies nők” mintha kissé „férfiatlanok” és „nőietlenek” lennének: a könyv lapjain kizárólag a nemük alapján kialakult társadalmi szerepkörükben jelennek meg, nemükből következő szexuális magatartásuk társadalmi sztereotípiáinak „életére, eredetére és szocializációjára” nem derül fény.

Hódi Éva

A VÁLTOZÓ GÖRÜGORSZÁG

A Les Temps Modernes 473. száma (1985 december)

Így kell foglalkozni külpolitikai témákkal. Erre nyújt példát a Sartre alapította Les Temps Modernes fran-

cia folyóirat egy-egy országnak szentelt száma. A folyóirat szerkesztősége ugyanis évekkal ezelőtt való-

ságos aranybányára bukkant, amikor ezt a gyakorlatot bevezette. Kezdetben a minden fennálló ultrabalos kritikájának legmegfelelőbb formája volt ez — ugyanis a témákat és a szerzőket egyaránt úgy válogatták, hogy ez a mindent ízekre bontó kritika érvényesülhessen. Gyorsan beigazolódtott azonban, hogy ez a megoldás más szempontból és az ultrabalos kritikától függetlenül is hálas lehet a szerkesztőség számára. Egy-egy ország feldolgozása ugyanis izgalmas téma a folyóirat számára, mert az egész gazdasági-szociológiai-politikai stb. fegyvertár felvonultatható anélkül, hogy csupán absztrakt fejtegetéssé válna. Másrészt ez a megoldás lehetővé teszi olyan sokoldalú és reprezentatív intellektuális erő felvonultatását, amilyenre különben nehezen találnának módot. Végül az sem lebecsülendő, hogy ez a módszer kiváló alkalmat és lehetőséget ad a jó szerkesztés és a szerkesztőség tekintélyének prezentálására. Mert okvetlenül a szerkesztőség tekintélyét mutatja, hogy kiket tud cikkírással megnyerni — az pedig a szerkesztés minőségének fokmérője, mennyire tudják elérni, hogy a sok cikkből egységes kép álljon össze.

Mindezeket a szempontokat figyelembe véve a Görögországnak szentelt 1985. decemberi szám a legsikeresebbek közé tartozik. Már azért is, mert a sokszor öncélú kritika helyett egy elmélyültebb és intellektuálisan izgalmas, átfogó képet ad a mai Görögországról. Központi témája, hogy a PASOK 1981. évi, majd megismételt választási győzelme nem egyszerűen egy politikai párt sikere a szavazótábor megnyerésében, hanem kifejezi az ország társadalmi és gazdasági életének mélyrenyúló átalakulását. A cikkek kérdésként vetik fel, hogy a PASOK-nak lesz-e ereje győzelmét a változások meggyorsításának, a problémák megoldásának és ezzel a tényleges fordulatnak a szolgálatába állítani, míg az, amit a PASOK sikerének társadalmi-gazdasági és politikai háttéréről elmondanak, a társadalmi elemzés egy-egy ragyogó gyöngyszemét adja.

1.

A számban legtöbbet boncolgatott kérdés, hogy a PASOK sikerének gazdasági alapja van. Ennek két vonatkozását elemzik a cikkírók. Az egyik, hogy a gazdasági fejlődés új társadalmi helyzetet teremtett, a másik pedig, hogy a gazdasági problémák a régi ellen fordultak, nemcsak a katonatisztek uralmát ásták alá, hanem a régi vezető réteget is elsorvasztották. A gyors fejlődés önmagában is megváltoztatta az ország képét, hiszen 1955—1974 között Görögország — Japán és Spanyolország után — a világon a harmadik helyen állott a nemzeti jövedelem növelésének ütemét tekintve. És közben ez a fejlődés egészen sajátos körülmények között zajlott le. Elég csak megemlítenünk, hogy Görögország Európa egyetlen olyan országa, ahol az aktív lakosság zöme nincs munkaviszonyban, hanem önálló foglalkozást folytat, amit ki egészítenek a másutt is érezhető folyamatok — a mezőgazdasági lakosság számának 50 százalékos csökkenése, a nagyarányú külföldi munkavállalás stb. Ugyancsak itt kell szóvá tenni, hogy Görögországban a két legnagyobb város, Athén és Szaloniki lakossága stagnált, sőt visszaesett, míg a közepes nagyságú városok lakossága állandóan növekedett, aminek következtében egy új középosztály alakul ki.

A fejlődés ilyen sajátosságai mellett jelentkeztek a gazdasági válság következményei azzal, hogy a gazdasági problémák a régi rendszer és a régi felfogások ellen fordultak. A tisztak tehetetlenségével szembeni

elégedetlenség érlelte meg a katonai diktatúra megbuktatását, majd a gazdasági nehézségek további elhárapózása — a Görögországban mindig alacsony munkabérek elégedetlenséget szülő hangulatával párosulva — olyan forradalmi légkört teremtett, amely aztán megadhatta a lendületet a további balratolódáshoz. Ebben az irányban hatottak azonban bizonyos más tényezők is, például az addig passzivitásra és a család szűk keretei közé kényszerített nők megmozdulása, elsősorban azzal, hogy a nők aránya az aktív lakosságban az 1971. évi 27 százalékról 1983-ra 34 százalékra emelkedett. Ez is beleépült a nők öntudatra ébredésébe, az addigi alárendelt szerep elleni mozgalom kialakulásába, többek között abba is, hogy az EGE, a Görög Nőszövetség a PASOK egyik legaktívabb összetevőjévé vált és lényeges szerepet játszott diadalra juttatásában. A gazdasági fejlődés hatására megváltozott társadalmi helyzet meg a társadalmat megmozgató problémák együtt hozták meg a PASOK győzelmét, amely a szerzők szerint minőségileg új helyzet kialakulását jelzi.

2.

A győzelemhez azonban hozzájárult annak a politikai helyzetnek és mozgalomnak a kialakulása is, amely a politikai alapot megadta a gazdasági válsággal megteremtett társadalmi helyzet kihasználására. Ezzel kapcsolatban van a cikkfróknak egy érdekes tétele, mely szerint a PASOK jellegénél és egyéb jellegzetességeinél fogva közelebb áll a latin-amerikai mozgalmakhoz, mint a nyugat-európai szociáldemokrata vagy szocialista pártokhoz.

A győzelem elemzett előzményei között ott van a tényleges tömegmozgalom kialakulása, annak kimutatásával, hogy a PASOK tagjainak

és parlamenti képviselőinek csak 15 százaléka került ki a diktatúra előtti haladó pártok tagjai közül, viszont a tagok, sőt a vezető testületek tagjainak hatalmas többsége semmilyen politikai szervezetnek nem volt tagja a diktatúra előtti időszakban. Mind ezt kiegészíti, hogy a PASOK mozgalmának kibontakozása azt is jelenti, hogy megváltozik a politikusok társadalmi hovatartozása, a párt vezetőségében ugyanis a hagyományosan görög politikusokat adó orvosok és ügyvédek helyett többségben vannak a mérnökök, a tanárok, sőt éppen a tisztviselők vagy a munkások. A mozgalom ilyen kialakulása hozta meg fokozatosan a párt előretörését, mégpedig olyan arányban, hogy a diktatúra utáni első választásokon, 1974-ben a párt még csak a szavazatok 13,58 százalékát kapta és 12 parlamenti mandátumhoz jutott, hogy 1977-ben már 25,32 százalékkal 93 mandátumhoz jusson és 1981 októberében 172 mandátum elnyerésével abszolút parlamenti többséget szerezzen, amit a kissé előrébb hozott parlamenti választásokon néhány parlamenti hely elvesztésével megőrizzen.

A győzelem ilyen elemzése után vázolják fel a szerzők, hogy milyen változásokat hozott a PASOK diadala az ország bel- és külpolitikájában. A belpolitikában szólnak a korszerűsítés olyan mélyrenyúló változtatásairól, mint a választópolgárok korhatárának 18 évre való leszállítása, a polgári házasság legalizálása, a nők teljes egyenjogúságának elismerése, a decentralizálás és a községek szerepének növelése, a közoktatás reformja és demokratizálása, a dolgozók irányításba való bevonásának bizonyos formái, a nagy nemzeti megbékélés létrehozása stb. A külpolitikában pedig ott van a fellépés a kétpólusú világ ellen, nemcsak abban a formában, hogy igyekeznek önálló politikát folytatni az USA-val

és a NATO-val szemben, hanem szorosabbra fűzik a kapcsolatokat a szocialista országokkal és a fejlődő országokkal is.

3.

A PASOK győzelme után a legizgatóbb kérdés, hogy sikerül-e, sikerülhet-e ezt a választási győzelmet mélyebb átalakulássá tenni, a hatalom gyakorlásában bekövetkezett változás átnő-e, átnőhet-e mélyreható társadalmi változássá? Erre a kérdésre keresve a választ a görög társadalom fogyatékokosságaira és gyengeségeire hívják fel a figyelmet. Ezzel kapcsolatban hivatkoznak a sajátos gazdaságra, amelybe beleépül az ország két legfontosabb devizaforrása, az idegenforgalom és a külföldi vendégmunkások utalványai, de beleépül a technológiai lemaradás is, amely abban mutatkozik meg, hogy a technológia legfejlettebb iparágai jórészt a külföldi tőkére és külföldi szabadalmakra épülnek, ugyanakkor a gépgyártás az ország összipari termelésének mindössze 2,7 százalékát adja és mindössze 6300 dolgozót foglalkoztat.

A helyzettel szembeni kételyeket szülik azonban a görög gazdaság sajátos tünetei is, amelynek olyan jeleiről szólnak a szerzők, mint a hagyományos iparágak gyengesége, a belső integráció megbomlása, aminek következtében a behozatal közvetít még a nyersanyagtermelő és feldolgozó ágazatok között is, továbbá a vállalatok eladósodása, az ipari beruházások csökkenése, a multinacionális társaságok befolyásának növekedése, a nagy fizetési mérleghiány stb. Külön foglalkoznak egy sajátos jelenséggel, amely több más országban is érezteti hatását, tudniillik azzal, hogy az ország gazdasági életében az ipar mindinkább háttérbe szorul, és növekszik az úgynevezett szektor befolyása.

A válságtünetek és a nehézségek elemzését kiegészíti annak boncolgatása, hogyan küszködik a PASOK a mostanában jelentkező általános dilemmával, tudniillik azzal, hogy miként lehet megmenteni a megváltozott körülmények között a jóléti államot és annak vívmányait, hogyan lehet következetes önmagához egy párt, amely e vívmányok erősítésének jelszavával győzött egy olyan korszakban, amikor minden az állam gazdasági szerepének és befolyásának visszaszorítását sürgeti és követeli. Ilyen elemzésekre épül a szerzők két lényeges következtetése. Az egyik az, hogy egyáltalán nem biztos, hogy a PASOK vállalkozását siker koronázza. Ahogy az egyik szerző írja: „Görögországban ugyan elvitathatatlanul megnyilvánul a korszerűsítés akarata és lehetősége, de semmi bizonyossága nincs annak, hogy ezt a folyamatot siker is koronázza.” A másik következtetés pedig az, hogy ez a vállalkozás csak akkor járhat sikerrel, ha „létrejön a hatalom új politikai tömbje, amely a társadalmi és politikai erők lehető legszélesebb szövetségén alapszik, amely képes lesz megteremteni egy új politikai helyzetet, elsősorban pedig megnyitni a demokratikus szocializmus távlatát. Ha ez nem sikerül, a lappangó válság nyíltan kirobban és a hatalom ismét szembe találja magát indokoltsága nehéz keresésével, sőt esetleg ennek az indokoltságnak az elvesztésével.”

*

A központi témát számos formában variáló cikkeket végül néhány ragyogó irodalmi esszé egészíti ki, köztük a magyar értelmiség által úgy megfogalmazott kérdésnek, hogy „mit ér az ember, ha magyar?” görög változatával: lehet-e az ember értelmiségi a mai Görögországban?

BÁLINT István